

LEDARE

Ledare: Söndagssignerat/Hans Bergström: Att skriva är lika viktigt som att läsa

PUBLICERAD 2000-07-23

UTVALD LÄSNING I DIN MEJLBOX

DN:s chefredaktör Peter Wolodarski väljer ut veckans mest läsvärda artiklar.

Skaffa nyhetsbrev

Sex tusen psykologer samlas i dag till en veckas världskongress i Stockholm. Bland de många intressanta ämnena finns också frågan om läsning. Vad sker i hjärnan när vi tolkar tecken

Finns det genförändringar bakom dyslexi

Och omvänt: vad betyder skriften och läskulturen för utvecklingen av människan

Fredag förmiddag ordnas ett särskilt "DN-symposium" ute på Älvsjömässan kring de senaste forskningsrönen om läsning och läskultur. Ledande läsforskare bland psykologerna medverkar; DN-läsare har tillträde mot uppvisande av läsarkortet (se annonser under veckan).

Den biologiska forskningsrevolutionen ger ny kraft åt gamla frågeställningar, på detta fält som på så många andra. Dels utvecklas instrument som gör att spekulationer kan ersättas med kunskap; värmekameror låter forskarna följa hur olika delar av hjärnan arbetar under olika omständigheter. Dels kommer det fram rön som påverkar våra föreställningar om vad det är att vara människa.

Från oss som inte tror på någon gud är saken inte så enkel som att bara fastslå att människa och djur är två helt skilda kategorier. Människan har utvecklats från samma urcell som allt annat levande. Samstämmigheten, homologin, i genuppsättningen är förbluffande till och med mellan människa och den enklaste urmask. Schimpansens genkarta visar sig till 98,2 procent vara identisk med människans. Det går inte att komma ifrån att människan är en av jordens biologiska varelser, en gren av allt levande som utvecklats här.

Vad skiljer oss då från andra arter

Mycket av det som påstods ge människan hennes särart visar sig nu inte hålla. Även de högre djuren har förmåga till empati, tillverkar och använder redskap, tänker i viss mån, sörjer anhöriga som går bort. Nobelpristagaren James D Watson, något av den moderna biologins fader, skriver i sin senaste bok: "Vi har alla skäl att anta att många högre djur tänker på flera sätt som

människor, att de uppfattar skönhet, har vänner och fiender, upplever ängslan, lycka och sorg beroende på hur deras liv utvecklas." Schimpansforskaren Jane Goodall beskriver hur hon sett schimpanser beskåda skönheten i ett vattenfall och reflektera över regndroppar som faller ner i den utsträckta handen (se intervju i Svenska Dagbladet 29 juni).

Så vad skiljer

Watson och Goodall har samma huvudsvar: språket. "Vad som gör människan så remarkabel är inte vår förmåga att känna lust eller lidande och handla därefter, utan vår förmåga att utveckla höggradigt strukturerade språk, både talade och skrivna", framhåller Watson. Goodall har efter mycket funderande kommit till samma slutsats: "Schimpanser kan visserligen förmedla information från en generation till nästa. Men de kan bara göra det i nutid, genom inläring och kring ett objekt. Med vårt mänskliga språk kan vi lära om förflutna saker och planera för framtiden." Därur följer också mycket av det reflekterande över val som är grunden för moraliskt ansvar.

Den svenska nestorn i läsforskning, psykologiprofessorn Ingvar Lundberg - som ägnas ett eget internationellt symposium på Karolinska Institutet nästa helg - lägger till också en kvantitativ dimension. Schimpanser går faktiskt att lära 500-600 ord, kanske ända upp till 1 000 ord med hård träning.

Men det är likväl mindre än vad en normal treåring bland människobarn behärskar. Ett 15-årigt människobarn behärskar omkring 50 000 ord. Och medan schimpansen är "här och nu"-beroende, förmår människan att överskrida rummets och tidens gränser. Vi kan använda begrepp även för det abstrakta och för det hypotetiska.

Professor Lundberg framhåller att man måste se det här även dynamiskt. Det är inte så enkelt som att människan har fått förmåga att skapa språk. Det omvända gäller också: användningen av språket skapar människan. Det kan gälla genetiskt, att framgångsrika livsstrategier har byggt på språk, vilket i sin tur påverkar det naturliga urvalet. Hjärnforskaren Martin Ingvar vid KI har visat att läsning förändrar nervsystemet även hos en given individ; detta hänger samman med att hjärnan visat sig vara betydligt mer plastisk än vad forskarna trodde tidigare.

"Det mesta tyder på att stora doser av läsning rent fysiskt utvecklar de associativa nätverk i hjärnan som är grunden för en rik användning av begrepp", menar Ingvar Lundberg, när vi samtalar inför psykologkongressen. Duscha hjärnan med läsning!

Jag tror inte vi kan tänka oss mänsklig kultur utan språk, säger Ingvar Lundberg. "Språkets mest explicita form är skriften. Vi kan inte för framtiden göra oss avväpnade detta redskap. Det verkar inte rimligt att en människa som vill göra framsteg skulle lämna texten som kunskapsart. Texten är basen för utvecklingen av logiken. Den låter sig inspekteras av andra och blir därmed grund för en reflekterande medvetenhet. Bilder och ikoner är inget alternativ. Texten är helt enkelt oersättlig."

"Vi borde odla skrivandet för att disciplinera tänkandet", framhåller professor Lundberg. En människa som skriver kan inte bara kasta ut lösa fraser. Hon tvingas överväga den precisa innebörden av vad hon vill säga. I en fantastisk liten bok, "Människan och skriften" (Norstedts) beskriver docenten i nordiska språk, Lars Melin, experiment där forskaren i efterhand kan följa hur människor går till väga när de skriver. Det mest slående är hur många överväganden om valörer och innebörder, dramaturgi och logik, som den som sätter en berättelse på pränt ställs inför. "Behovet att läsa i skolan har kommit fram på senare år; nu borde man också tänka på hur viktigt det är att träna skrivande", menar Ingvar Lundberg.

Människans civilisationer är inte identiska med människorna som individer. Till det allra viktigaste med ett avancerat språk och en komplex skrift hör att civilisatoriska erfarenheter kan överföras under mycket långa tider. Schimpansbabyn kan lära av schimpansmamman. Människobarnet kan via språket lära av den kumulerade mänskliga erfarenheten, nedtecknad i skrift. Vi behöver inte som individer ha träffat Sokrates eller Jesus, ej heller Galilei, Kant, Newton, Darwin, John Locke och John Stuart Mill för att ändå dra nytta av vad de upptäckt eller sagt. Skriften ger oss deras tänkande och begrepp, utan att varje nyfödd behöver komma på dem själv. Varje ny generation ges på så sätt möjlighet att utgå från den ackumulerade basen av alla tidigare generationer.

Med hjälp av begrepp kan våra förståelsestrukturer också bli mer komplexa. Samtidigt gör tecknen det möjligt att bygga organisationer och institutioner med en verkningskraft som går långt utöver de enskilda individernas. Lars Melin visar att de första skrifterna forskarna lyckats avkoda oftast handlade om bokföring. Forskare som hoppats på djupa tankar blir lätt besvikna.

Men redan möjligheten till bokföring och att hålla ordning på storleksordningar var central för att kunna skapa företag, skatteväsen, förvaltningar, universitet - institutioner av det komplexa slag som bygger avancerade samhällen.

Samspelet mellan människans potential, de biologiska selektionsmekanismerna och framväxten av nya institutioner är intrikat. Professor David R Olson från Toronto, som leder DN-symposiet om läsning, beskriver tre stora sociala skiften av utomordentlig betydelse.

Det första är när man kom på interpunktion och mellanrum mellan orden, vilket möjliggjorde tyst och privat läsning och snabbare läsning än tidigare.

Det andra är boktryckarkonsten, som gav grund för en större läsekrets och för mer komplexa institutioner. Det tredje är utvecklingen av de nationella språken som gav arenor för allmän utbildning, press och opinionsbildning.

Ingvar Olsson var med i ledningen för det internationella jämförande forskningsprojektet om läsförmåga i olika länder. Han har funnit att skillnader i skriftsspråks- och läskulturer mellan olika länder förklarar mer än den direkta

skolundervisningen (redovisat i boken "The teaching of reading around the world").

Av 9-åringar i Sverige har 90 procent sett sina föräldrar läsa tidning hemma varje dag, mot bara 25 procent av franska 9-åringar.

Utöver tidningskulturen i Sverige har vi också sagobokskulturen och en textkultur som bidragit till att vi inte dubbar utländska teve-program utan tidigt vänjer våra barn vid att snabbt läsa textremsor.

Efter en lång historisk epok av muntlighetkultur har vi nu genomgått 150 år av skriftlighetskultur och tycks återgå till muntlighetkultur, skriver Lars Melin. Men, tillägger han, "samtidigt har skriften sina fördelar kvar. Den gör meddelandet överblickbart, analyserbart, planeringsbart och bemötbart.

Den skiftar obönhörligt mellan huvudsak och bisak, den visar med sin disposition var utgångspunkterna är och den blottar detaljer som glider förbi i talströmmen. Och framför allt kan den arkiveras så att det blir möjligt att söka information. Samtidigt som alla de nya medierna ställer allt hårdare krav på korthet, effektivitet och snabbhet i repliken så ger skriften möjlighet till omsorgsfull planering i förväg."

Men texten behöver nu, mitt i allt tal om "kunskapssamhälle", mer aktivt försvar än på länge. Det har att göra med en av människans svagheter: att lätt förledas tro att det vi erövrat civilisatoriskt inte kan gå förlorat om vi bara tar det för givet.

Skriften är inte bara människans uttryck, den skapar oss samtidigt. Slutar vi använda textens grad av sofistikerad blir vi så småningom mindre kultiverade i hur vi tänker och handlar.

Hans Bergström

Chefredaktör

TEXT

BERGSTRÖM-HANS

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt